

*Беларуская літаратура – з пазіцый эстэтычных
і этычных катэгорый*

В. Ю. Бароўка, *Аксіялогія беларускай літаратуры*: манаграфія, Віцебск 2020, сс. 184

Манаграфія доктара філалагічных навук, прафесара В.Ю. Бароўкі, што выйшла ў выдавецтве Віцебскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя П.М. Ма-шэрава, уяўляе сабой комплекснае даследаванне шэрагу пытанняў, звязаных з асэнсаваннем каштоўнаснага патэнцыялу нацыянальнай літаратуры, асаб-лівасцей адлюстравання духоўнага развіцця грамадства сродкамі прыгожа-га пісьменства, аўтарам звернута ўвага на адметнасці мастацкай трансляцыі каштоўнасцей старажытнай літаратуры ў сучаснасць.

Навізна навуковай працы В. Ю. Бароўкі заключаецца ў паўнаваргасным аглядзе беларускай літаратуры ад моманту яе станаўлення да сучаснага этапу развіцця з пазіцый эстэтычных і этычных катэгорый-базісаў нацыянальнага прыгожага пісьменства.

Метадалогія даследавання грунтуецца на дыхранічным прынцыпе раз-гляду аксіялагічных этычных і эстэтычных катэгорый мастацкай літаратуры з улікам спецыфікі індывідуальнага падыходу пісьменнікаў да сутнасці літа-ратурнай творчасці, адносінаў да мастацкай спадчыны папярэднікаў. У аснове манаграфіі ляжыць сінтэз тэм аглядавых і тэм канкрэтна-аналітычных, скі-раваных на глыбокае вывучэнне мастацкіх фактаў у творчасці таго ці іншага пісьменніка.

Структура манаграфіі абумоўлена асаблівасцямі разгледжанай праблема-тыкі: адштурхоўваючыся ад пытання пра поліфункцыянальнасць літаратуры, аўтар манаграфіі канцэнтруе ўвагу на канкрэтным увасабленні аксіялагічных катэгорый у творчасці знакавых аўтараў мінулага і сучаснасці. Так, прааналі-заваўшы помнікі пісьменства даўняй беларускай літаратуры, В. Ю. Бароўка вылучае адметнасці паняцця прыгожага, уласцівыя розным эпохам: адпавед-насць нормам хрысціянскай маралі і дыдактычнасць, на думку прафесара, былі асновай каштоўнаснага патэнцыяла старажытнай літаратуры, у перыяд Адраджэння вядучым крытэрыем эстэтычнай значнасці становіцца грамад-ская каштоўнасць зместу твора, майстэрскае ўвасабленне ідэй пісьменніка, у XVII стагоддзі вылучаюцца павучальнасць, сэнсавая напаўненасць і даска-наласць мастацкай формы.

Аўтар манаграфіі прыходзіць да высновы, што базіс металітаратурнага коду нацыянальнай літаратуры быў закладзены пісьменнікамі XIX стагоддзя, пры гэтым В. Ю. Бароўка падкрэсліла, што напачатку развагі пра літаратурную творчасць ў польскамоўных і беларускамоўных творах розніліся праблематыкай (польскамоўныя аўтары былі зацікаўлены ў большай ступені пытаннямі паэтыкі мастацкага твора, беларускамоўных літаратараў хваляваў шлях пісьменніка да чытача), аднак ў другой палове азначанага стагоддзя назіраецца збліжэнне праблематыкі праз асэнсаванне ролі таленавітай асобы ў літаратурным руху (23).

На багатым паэтычным матэрыяле прадэманстравана мастацкае асэнсаванне творчага працэсу ў спадчыне класіка нацыянальнай літаратуры М. Багдановіча, метадычна дасканала прааналізаваны выбраныя творы У. Дубоўкі, якія дазволілі аўтару заўважыць канцэптuallyныя змены ў падыходзе беларускага паэта да мастацкай творчасці.

Асаблівую цікавасць выклікае раздзел манаграфіі, прысвечаны мастацкай мемарыялізацыі дзеячаў культуры ў паэзіі У. Караткевіча. Падкрэсліўшы выключны мастацкі густ пісьменніка, В. Ю. Бароўка заўважыла, што калі ў ранняй творчасці аб'ектам эстэтычнай рэфлексіі паэта станавіліся паасобныя, важныя моманты жыцця знакамітых дзеячаў беларускай культуры, то ў вершах сталага перыяду У. Караткевіч акцэнтаваў увагу на ролі асобы ў гісторыі народа, айчынай і сусветнай культуры.

Выбар у якасці прадмета навуковага пошуку літаратурна-герменеўтычага вектара паэзіі М. Танка дэманструе арыгінальны погляд В. Ю. Бароўкі на творчасць выбітнага класіка нацыянальнай літаратуры. Даследчыцкая назіральнасць, дасведчанасць і прафесійная эрудыцыя дазваляюць аўтару манаграфіі адшукаць вобразы-рэмінісцэнцыі ў вершах пісьменніка да твораў паэтаў розных эпох. На думку В. Ю. Бароўкі, літаратурна-герменеўтычны вектар паэзіі М. Танка накіраваны на *маніфеставанне ўласных мастацкіх імператываў, дзе на першае месца выходзілі непарыўная сувязь літаратуры з жыццём, творчы эксперымент як эстэтычны прыныцып і варыянт ацэнкі ўласных пісьменніцкіх патэнцый, зробленага літаратурнымі папярэднікамі і сучаснікамі* (65).

У рэчышчы даследавання аксіялагічнай праблематыкі сучаснай літаратуры прафесійную зацікаўленасць аўтара выклікала па-мастацку арыгінальная творчасць А. Разанава, чые металітаратурныя рэфлексіі атрымалі асэнсаванне з пазіцыі жанравай спецыфікі і сэнсавай разнастайнасці. Паводле В. Ю. Бароўкі, зномы А. Разанава – адмысловы жанр на мяжы эсэ і верлібра, палемічнае асэнсаванне вядомага з акцэнтам на неадназначнасці, гэта адкрыццё новых сэнсаў і абвясненне ісцін, даўно прынятых на веру. Беларуская літаратура па-ранейшаму застаецца для А. Разанава адным са сродкаў выяўлення беларускай філасофіі, як сцвярджае аўтар манаграфіі.

Даследуючы сучасны літаратурны працэс, В. Ю. Бароўка заўважае ў ім спробы пісьменнікаў XXI стагоддзя нанова вызначыць ролю літаратурнай класікі. Не выклікае сумнення меркаванне, што вектар, які акрэслівае сучасны літаратурны накірунак, быў прадвызначаны Я. Купалам, М. Багдановічам, У. Караткевічам. Шматлікія рэмінісцэнцыі з твораў беларускіх пісьменнікаў

мінулага стагоддзя прааналізаваны аўтарам манаграфіі ў творчасці В. Шніпа, Э. Акуліна, Л. Рублеўскай. Нельга не пагадзіцца з меркаваннем В. Ю. Бароўкі пра тое, што актуалізацыя творчасці класікаў сучаснымі беларускімі пісьменнікамі грунтуецца не толькі на ўсведамленні значнасці іх грамадскай пазіцыі, этычных каштоўнасцей і эстэтычных устаноў папярэднікаў, але і на такіх складніках як патрыятызм, чалавечая годнасць, мастацкая арыгінальнасць. Падсумоўваючы развагі, прафесар адзначае, што маніфестацыя эстэтычна-аксіялагічнага патэнцыялу спадчыны класікаў нацыянальнай літаратуры актывізуе ўвагу да арыгіналаў, выклікае палеміку са стэрэатыпамі, дазваляе знайсці новае семантычнае нападненне тэм і вобразаў.

Сэнсава змястоўным атрымаўся раздзел манаграфіі, у якім В. Ю. Бароўка звярнула ўвагу на адзін са складнікаў беларускай прозы ХХ–пачатку ХХІ стагоддзяў – металітаратурны ракурс. Даследчыца спыняецца на апавяданнях В. Ластоўскага, М. Гарэцкага, Я. Коласа, аналізуе пісьменніцкую рэфлексію над мастацтвам слова ў творах М. Стральцова і Б. Сачанкі. В. Ю. Бароўка звяртае ўвагу на металітаратурныя ўстаўкі ў рамане У. Караткевіча “Чорны замак Альшанскі”, асвятленне праблемы праўдападабенства ў літаратуры разглядае на прыкладзе рамана А. Лойкі “Як агонь, як вада”, робіць аб’ектам вывучэння творы А. Мальдзіса, У. Арлова, У. Дамашэвіча, А. Федарэнкі, Л. Рублеўскай, Ф. Сіўко. Адштурхоўваючыся ад выказвання В. Ізера, які сцвярджаў, што памерла не літаратура, а ранейшыя ўяўленні пра яе, аўтар манаграфіі лічыць, што металітаратурная рэфлексія сучасных беларускіх празаікаў пацвярджае гэту выснову, паколькі яе праблематыка – дынамічны працэс, на які ўплываюць знешнія і ўнутраныя абставіны. Спосабы рэпрэзентацыі металітаратурнай рэфлексіі В. Ю. Бароўка тлумачыць аўтарскай індывідуальнасцю: у адных аўтараў яна выяўляецца праз маналог (Я. Колас, М. Гарэцкі, М. Стральцоў, Ф. Сіўко), у іншых – праз сюжэт і сістэму вобразаў (У. Караткевіч, А. Мальдзіс, У. Арлоў, Л. Рублеўская).

Каштоўнасцю манаграфіі бачыцца ўвага даследчыцы да літаратурнага працэсу Віцебскага рэгіёна, што выявілася, у прыватнасці, у зацікаўленасці творах таленавітага сучаснага паэта В. Шніпа. Яго аксіялагічна значныя балады пра ўрадженцаў Віцебшчыны (Я. Баршчэўскага, А. Рыпінскага, А. Вярэгу-Дарэўскага, А. Гурыновіча, В. Ластоўскага, У. Дубоўку, Т. Кляшторнага, В. Быкава, У. Караткевіча) бачацца аўтару манаграфіі ўдалай спробай акцэнтавання ролі асобы ў літаратуры і грамадстве. Таксама згаданы ў раздзеле творы пісьменнікаў, народжаных на тэрыторыі Віцебшчыны: Р. Барадуліна, Г. Бураўкіна, С. Панізніка, Н. Гальпяровіча.

Натхнёным песняром роднай мовы, яе мастацкім даследчыкам назвала В. Ю. Бароўка выбітнага паэта Р. Барадуліна, сцвярджаючы, што яго мысленне было наскрозь прасякнута арыгінальнымі моўнымі асацыяцыямі. Аналіз мастацкай спадчыны паэта дазволіў аўтару навуковай працы прыйсці да высновы пра тое, што метамоўная рэфлексія ў паэзіі Р. Барадуліна прэзентуе літаратуру як важны сродак мастацкага асэнсавання мовы ў жыцці чалавека, сувязі пісьменніка з родным краем, уплыву мовы на ўспрыманне чалавекам свету.

Этычныя прыярытэты ў творах даўняй і новай беларускай літаратуры склалі ядро апошняга раздзела манаграфіі. У межах навуковага даследавання раздзел атрымаўся канцэптуальна значным і ідэйна насычаным. З пазіцыі аксіялогіі маральнай сферы жыцця грамадства разгледжана старабеларуская літаратура, помнікі палітычнай сатыры XVII стагоддзя, творы паэтаў-філаматаў. Сфармуляваны этычны кодэкс, адлюстраваны ў мастацкіх творах Я. Баршчэўскага, скіраваная ўвага на духоўны свет насельнікаў беларускай зямлі, якія сталі героямі твораў В. Дуніна-Марцінкевіча, асэнсавана народная этыка, заўважаная ў творах Ф. Багушэвіча. Асаблівая ўвага даследчыцы скіраваная на аповесць М. Гарэцкага “Дзве душы”, якая бачыцца аўтару манаграфіі своеасаблівым асэнсаваннем духоўнага стану людзей памежнага часу. В. Ю. Бароўка слушна адзначае, што духоўнае самапачуванне людзей, якія апынуліся на злome эпох, характарызавалася трансфармацыяй ранейшых каштоўнасных прыярытэтаў, неакрэсленасцю паняццяў дазволенага і забароненага.

Тэма Вялікай Айчыннай вайны – скразная для беларускай літаратуры. Невыпадкава мастацкаму адлюстраванню ваеннай тэматыкі з пазіцыі аксіялогіі прысвечаны асобны раздзел манаграфіі, у якім прааналізаваны змястоўны пласт нацыянальнай паэзіі і прозы. Як лічыць В. Ю. Бароўка, працэс мастацкага асэнсавання вайны ў беларускай літаратуры другой паловы XX – пачатку XXI стагоддзяў сведчыць пра пастаяннае пашырэнне пунктаў погляду на падзеі ваенных гадоў і іх ўдзельнікаў. У дадзеным раздзеле асаблівай увагі заслугоўвае разгляд твораў В. Быкава, магістральнай тэмай творчасці якога было даследаванне магчымасцей чалавека ў сітуацыі выбару паміж жыццём і смерцю.

Завяршае манаграфію аглядавы раздзел “Аксіялагічны патэнцыял літаратурнага твора”, у якім асэнсаваны аксіялагічна значныя прыёмы ў мастацкіх тэкстах беларускай літаратуры.

Манаграфія, па словах аўтара, з’яўляецца *сціплай спробай асэнсавання акрэсленых пытанняў*, аднак шырокі дыяпазон мастацкіх тэкстаў, якія сталі аб’ектам навуковай увагі, выключнае веданне напрацовак айчынных і замежных спецыялістаў у галіне літаратуразнаўства, філасофіі, гісторыі дазваляюць разглядаць даследаванне як змястоўны каштоўнасны здабытак сучаснай навукі, здольны даць новыя накірункі для распрацоўкі актуальных пытанняў аксіялогіі літаратуры.

Hanna Hladkova

Witebski Uniwersitet Państwowy
im. P.M. Maszerowa

<https://orcid.org/0000-0002-2275-2700>